

He Kōrero Whānui	2
He Whakamārama	2
Te Waihanga Tukutuku	2
Pūtaiao	3
He tāhū kōrero	3
Ngā Whakaaro Whānui me ngā Akoranga Tāpua	3
He mana tō te mātauranga pūtaiao	3
He tikanga tō te mātauranga pūtaiao	3
He māramatanga anō mō te ao tūroa kei ngā atua Māori	4
Ka tupu te mātauranga pūtaiao o onamata, hei oranga mō inamata me anamata	4
Ngā hononga ki Te Marautanga o Aotearoa	5
Pūtaiao i roto i <i>Te Marautanga o Aotearoa</i>	5
Ngā Tautake me ngā Kōrero o Mua	5
Ngā Pūkenga	6
Ngā Ara Ako	6
Te Tukutuku Ako mō Pūtaiao, Taumata 6 - 8	7
Te Tukutuku Aromatawai, Taumata 6 - 8	9
Taumata 6	9
Taumata 7	9
Taumata 8	10
Te Wetewete i ngā Paerewa	10

He Kōrero Whānui

He Whakamārama

Ko te whāinga o te tukutuku ako he tautohu i ngā akoranga tāpua i roto i te wāhanga ako, ā, ka tuituia ēnā akoranga tāpua ki raro i ngā whakaaro whānui mō taua wāhanga ako. He rauemi hou te tukutuku ako hei whakamahinga mā te kaiako ki te waihanga i tētahi hōtaka ako e whai wāhi mai ai ngā akoranga tāpua katoa o taua wāhanga ako.

Ehara i te mea e herea ana te tukutuku ako ki tētahi whakaraupapatanga ako kotahi. Ka tīmata pea te raupapatanga ako i tētahi horopaki ako e hāngai ana ki te taiao o te kura, i tētahi āhuatanga rānei e ngākaunui nei ngā taurira. Ka hāngai pū pea tēnei kaupapa ako ki tētahi whakaaro whānui, heoi kei reira hoki ōna kōtuituinga ki ētahi atu whakaaro whānui. Kua waihangatia mai ngā mahere kia wātea ai te kaiako ki te whakarite hōtaka ako tāwariwari, mārama anō hoki.

Ka oti ngā puka ārahi i ngā whakaakoranga me te aromatawai te waihanga, ka whakatauiratia ki ētahi horopaki e kitea ai te hāngai ki ngā whakaaro whānui. Heoi anō, ehara i te mea e herea ana, e toka ana rānei ēnā taurira. Ko ngā horopaki ka whakatauiratia, ka taea hoki pea i ētahi atu whakaaro whānui.

Mā te tukutuku aromatawai hei tautohu ngā akoranga e tōtika ana mō te whiwhi tohu, ā, ka whakatau iho hoki i ngā paerewa hei whakatutuki i tēnā tohu, te momo aromatawai me te taumaha o ngā whiwhinga. Kia mahara anō hoki, ehara i te mea he whakamātautau ā-pepa anake te aromatawai ā-waho; arā anō ngā kōwhiringa hei whakatutuki i te aromatawai ā-waho. Ā, pērā anō i te tukutuku ako, ehara i te mea e herea ana, e toka ana rānei ngā whakaraupapatanga aromatawai, engari kua whakaritea kia ngāwari te whakahāngai ki ngā marautanga ā-kura.

Te Waihanga Tukutuku

I waihangatia mai ngā tukutuku e ētahi ohu mātanga e mātau ana ki tēnā wāhanga ako, ki tēnā wāhanga ako. Nā rātou nei ngā whakaaro whānuimō ia wāhanga ako i waihanga. Ko ngā akoranga tāpua ngā akoranga kāore nei e tika ana kia mahue, kia whakarērea noatia. He rerekē i ia wāhanga ako, nā te rerekē o ngā tikanga me ngā ritenga i ahu mai ai ēnā mātauranga. Heoi anō, he āhuatanga ako kei tēnā, kei tēnā i pūtatea mai i ēnei momo mōhiotanga e toru e whai ake nei:

- te maumahara me te tātai meka
- te mātau ki ngā whakaaro me te whakahāngai ki ngā horopaki huhua
- ngā tukanga waihanga, whakamātautau hoki i ētahi mātauranga hou i roto i te kaupapa ako, tae atu ki ngā pūkenga me ngā mōhiotanga tukanga.

I hangā mai ngā tukutuku kia māmā ai tā te kaiako whakarite hōtaka ako e whai wāhi mai ai ngā taurira huhua rerekē me ō rātou tāera ako.

Pūtaiao

He tāhū kōrero

Nā te tūtohinga i puta i te Arotakenga o ngā Paerewa Paetae mō 'He mana ōrite mō te mātauranga Māori' kua āhei mātou ki te taunaha mai anō i te kupu 'pūtaiao' me kore noa e paku Māori anō ai tōna hā.

Mā roto i te taunaha mai anō i te kupu pūtaiao, e tautuhi anō ana mātou i tana whakamāramatanga i runga i tō mātou mōhio ki ngā hononga o ō tātou tūpuna ki ngā atua katoa. I ārahi tēnei i ō rātou whakaaro me ā rātou mahi kia ora pai ai rātou i tō rātou nā ao, i te wā i a rātou. Mei kore ake ēnei whanaketanga mōhioatanga, whanaketanga māramatanga hei ārahi i ā rātou whakahaere, kua kore pea e tino ora ō tātou tūpuna.

Ko te **mātauranga pūtaiao**, he whai māramatanga ki te ao tūroa mā roto i te mātauranga Māori. Ko te ngako o te kōrero nei e mea ana mā ngā kōrero tuku iho e ārahi te mārama o te tauira ki te ao tūroa.

Ko te **mātauranga pūtaiao taketake**, he aro ki te mātauranga taketake, ā, he whakamana hoki i ērā atu iwi taketake, he māramatanga ake o rātou mō te ao tūroa e noho nā rātou. Ka mutu, he nui tonu ō tātou āhuatanga e rite ana ki ō ērā atu iwi taketake, hei tauira, e ārahina ana rātou e ngā kōrero a ō rātou tūpuna.

Ahakoā e aro ana ngā whakamāramatanga e rua o runga ake nei ki ngā kōrero tuku iho me ngā mātauranga Māori, ehara i te mea ka kapi katoa tētahi hōtaka ako i ngā mātauranga o ō tātou tūpuna. Engari kē, e pūtaka mai ana ēnei mātauranga i ngā mōhioatanga whai mana, whai uara hei toronga mā ngā ākongā ki te waihanga i ō rātou mātauranga mō nāianei, mō te anamata hoki. Me mātua mōhio ngā ākongā ki ngā tukanga whakawhanake mōhioranga, whakawhiti mōhioranga me ngā uara hei whakamōhio i ngā take e pēnei ana ā tātou tikanga. Ka ako rātou arā noa atu ngā tirohanga huhua ki te ao, e whai ana i tētahi pūnaha uara, me te mōhio ahakoā rā te momo mātauranga, ko tōna pūtaketanga e mātāpuna mai ana i ngā uara o te tangata.

Nā reira, me whai kupu Māori e tōtika ana mō te 'Western science' kia pai ai tana noho tahi ki ngā tirohanga maha, ki ngā mātauranga maha anō hoki. He mea nui kia pāhekoheko ngā ākongā Māori ki ēnei mātauranga, e whānui kē atu ai, e hōhonu kē atu ai tō rātou mōhio. Ko te kupu pai ki a mātou mō te 'science', arā te 'Western science', ko te **mātauranga tauīwi**.

Ngā Whakaaro Whānui me ngā Akoranga Tāpua

Ko ngā Whakaaro Whānui te tūāpapa mō te ako me te aromatawai i te Pūtaiao. I puāwai mai ēnei whakaaro whānui i te hiahia ki te whakamana i te mātauranga pūtaiao ki te ao tūroa.

He mana tō te mātauranga pūtaiao

Ko tā tēnei whakaaro whānui he whakamana i te mātauranga Māori, he aro hoki ki ngā kōrero tuku iho a te iwi Māori hei tūāpapa mō te mātauranga pūtaiao.

He tikanga tō te mātauranga pūtaiao

Ko tā tēnei whakaaro whānui he aro ki te mātauranga pūtaiao hei huarahi ako, hei huarahi titiro ki te ao tūroa hoki.

He māramatanga anō mō te ao tūroa kei ngā atua Māori

Ko tā tēnei whakaaro whānui he aro ki te whakapapa o ngā atua Māori me ōna hononga, ōna tuituinga katoa i te ao tūroa.

Ka tupu te mātauranga pūtaiao o onamata, hei oranga mō inamata me anamata

Ko tā tēnei whakaaro whānui he titiro whakamuri e mārama ai te ahunga whakamua otirā, i te whai tikanga o te mātauranga pūtaiao haere nei te wā.

Taumata 6: I tēnei taumata o te marautanga, ka whakaatu māramatanga, ka waihanga, ka whakawhanake, ka whakawhitiwhiti te ākongā i ngā ariā me ngā kaupapa mātauranga pūtaiao o te ao tūroa.

Taumata 7: I tēnei taumata o te marautanga, ka whakaatu māramatanga, ka torotoro te ākongā i ngā āngā mātauranga pūtaiao iwi taketake. Ka whakataurite, ka whakatauaro i ngā kaupapa mātauranga pūtaiao iwi taketake, ā, ka whakawhitiwhiti i te koha ki ngā whakaaro anamata mō te ao tūroa.

Taumata 8: I tēnei taumata o te marautanga, ka arotake, ka whakataurite, ka whakatauaro, ka tātari arohaehae te ākongā i ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao. Ka whakawhitiwhiti hoki i tētahi urupare rautaki mō anamata.

Ngā hononga ki Te Marautanga o Aotearoa

Pūtaiao i roto i Te Marautanga o Aotearoa

Nā Rangi tāua, nā Tū-ā-nuku e takoto nei

Ko ahau tēnei, ko mea a mea

Ko te mātauranga pūtaiao i hua mai i te tangata: i ahu mai i ngā ahurea katoa, ā, nō ngā ahurea katoa hoki. Ko te pūtaiao he mātauranga e pā ana ki te ao tūroa me te wāhanga ki te tangata i roto i taua ao tūroa. Ka whakamātauria he whakaaro hāngai ki ngā wheako tairongo o te ao; he mātauranga tāwariwari, ki te tūpono hē, e taea te whakahou.

Ka whai tikanga te mātauranga pūtaiao i roto i ngā tūmomo hangarau maha o te ao tangata. Mā te pūtaiao ka anga whakamua te ao Māori. Ka whakahuihuitia ngā whakaaro o neherā, tae noa mai ki ngā whakaaro o ēnei rā, kia puta he mātauranga hou, arā, kia whānui ake te puna mātauranga.

Ka whakamahia ngā tikanga arohaehae i runga i te tirohanga Māori. Ka mau haere te ākongā i āna ake 'kete', arā, i āna ake tirohanga, ki te mātauranga, hei tūāpapa mō tāna ako i ngā tirohanga a ahurea kē.

E whā ngā whenu o te Pūtaiao i roto i Te Marautanga o Aotearoa:

1. Te Ao Tūroa
2. Ō Ahupūngao
3. Ō Kawekawe
4. Ngā Tautake Pūtaiao me ngā Kōrero o Mua.

Ko te whenu Ngā Tautake me Ngā Kōrero o Mua nā roto mai i Te Marautanga o Aotearoa e hono ana ki ngā paerewa paetae hou kua waihangatia. Koinei te whenu hei whai mā te kaiako me te ākongā.

Ngā Tautake me ngā Kōrero o Mua

Mā tēnei whenu, ka tirohia te pūtaiao hei pūnaha mātauranga, me te whakahāngai a te ākongā i te mātauranga pūtaiao ki tōna ake ao.

Ko te tikanga, ko ēnei paerewa paetae kua whakawhanake mai i tētahi tūāpapa mātauranga pūtaiao me te mātauranga pūtaiao taketake hei whakamahi ki ngā hōtaka whakaako me te ako, kia whai hononga ki ngā mātauranga tauwiwi e tika ana.

Ngā Pūkenga

- Mā te ako i te mātauranga pūtaiao, te mātauranga pūtaiao taketake me te mātauranga tauwiwi, ka mārama te ākonga ki ngā ao o tātou te iwi Māori, o iwi taketake, o tauwiwi hoki.
- Ka pakari te ākonga ki te rangahau, te whakamātau, te tūhura me te whakaoti rapanga.
- Ka whakaute te ākonga ki te taiao mā te āta wherawhera i te mātauranga pūtaiao.
- Me titiro whakamuri e koke whakamua ai te ākonga.

Ngā Ara Ako

E whakapaetia ana ka rangatira te ākonga whai mātauranga pūtaiao ki te ao whānui hei painga mō te taiao.

Mā te mātauranga pūtaiao e whai wāhi ai ngā pūnaha mātauranga pūtaiao taketake hei huarahi whakaora i te taiao. Ka noho ēnei wheako hei tūāpapa mō te ākonga i āna takahanga katoa i te ao. Mā te torotoro, te whakatairite me te whakatauaro i ōna whakaaro ki ngā whakaaro o te mātauranga tauwiwi, ka mārama te ākonga ki ngā huarahi pai e ora ai a Papatūānuku. Ka ako te ākonga i te mātauranga pūtaiao, te mātauranga pūtaiao taketake me te mātauranga tauwiwi hei whakawhānui i ōna mātauranga mō te ao.

Te Tukutuku Ako mō Pūtaiao, Taumata 6 - 8

Ngā Whakaaro Whānui	Ngā Akoranga Tāpua Taumata 6-8 o Te Marautanga o Aotearoa			
	Taumata 6	Taumata 7	Taumata 8	
	He mana tō te mātauranga pūtaiao	<ul style="list-style-type: none"> • Ka whakamārama te ākonga i ngā ariā Māori o te ao tūroa. • Ka torotoro te ākonga i ngā kōrero tuku iho ā-iwi, ā-hapū, ā-whānau, ka whakamārama ai i ngā mahi a ō tātou tūpuna i te ao tūroa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka torotoro te ākonga ki ngā ariā o te mātauranga pūtaiao taketake kia whai māramatanga ai ia ki te ao tūroa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka tātari te ākonga i ngā ariā o ngā pūnaha mātauranga pūtaiao kia kite ai ia i te mana o ia pūnaha.
He tikanga tō te mātauranga pūtaiao	<ul style="list-style-type: none"> • Mā te mōhio ki ngā mātauranga pūtaiao ka mārama te ākonga ki te ao tūroa. • Ko tā tēnei whakaaro whānui, he aro ki te mātauranga pūtaiao hei huarahi ako, hei huarahi titiro ki te ao tūroa hoki. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka torotoro te ākonga i ngā kōrero tuku iho kia whai māramatanga ai ia ki ngā tikanga o te ao tūroa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka whakahāngai te ākonga i ngā tikanga pūtaiao taketake ki ngā tikanga mātauranga pūtaiao o te ao tūroa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka tātari te ākonga i ngā pānga o ngā pūnaha mātauranga pūtaiao ki ngā whakaaro anamata o te ao tūroa.
He māramatanga anō mō te ao tūroa kei ngā atua Māori	<ul style="list-style-type: none"> • Ka mārama te ākonga ki te tiaki i te ao tūroa mā roto mai i ngā kōrero tuku iho mō ngā atua Māori. • Ko tā tēnei whakaaro whānui, he aro ki te whakapapa o ngā atua Māori me ōna hononga, ōna tuituinga katoa i te ao tūroa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka mārama te ākonga ki ngā hirahiratanga o ngā atua Māori ki tāna anō tirohanga ki te 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka torotoro te ākonga i ngā anga mātauranga iwi taketake me ō rātou atua. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka tātari te ākonga i ngā uaratanga o ngā kōrero tuku iho hei ārahi i tōna mārama ki te ao

	ao.		tūroa.
Ka tupu te mātauranga pūtaiao o onamata, hei oranga mō inamata me anamata	<ul style="list-style-type: none"> • Mā te mātauranga Māori e ora ai a Papatūānuku. • Ko tā tēnei whakaaro whānui he titiro whakamuri e mārama ai te ahunga whakamua, otirā, i te mutunga kore o te mātauranga pūtaiao haere nei te wā. 		
	<ul style="list-style-type: none"> • Ka torotoro te ākonga i ētahi take mātauranga pūtaiao o onamata, o inamata i te ao tūroa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka mārama te ākonga ki ngā anga mātauranga pūtaiao me ōna pānga ki ngā whakaaro anamata mō te ao tūroa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ka tātari te ākonga i ngā pūnaha mātauranga pūtaiao e kitea ai he urupare rautaki mō anamata ki tētahi kaupapa o te ao tūroa.

Te Tukutuku Aromatawai, Taumata 6 - 8

Taumata 6

Taumata 6	Paerewa 1.1	Paerewa 1.2	Paerewa 1.3	Paerewa 1.4
Te ingoa o te paerewa paetae	Te torotoro i te mātauranga pūtaiao e hāngai ana ki te ao tūroa	Te whakahāngai i te mātauranga pūtaiao ki tētahi kaupapa taiao e ora ai a Papatūānuku rāua ko Ranginui mō anamata	Te tūhura i ngā kōrero tuku iho me te mana o tētahi kaupapa taiao ā-iwi	Te whakahāngai i te mātauranga e pā ana ki ngā atua ki tētahi kaupapa taiao
Te huarahi aromatawai	Ā-roto	Ā-roto	Ā-waho	Ā-waho
Whiwhinga	5	5	5	5

Taumata 7

Taumata 7	Paerewa 2.1	Paerewa 2.2	Paerewa 2.3	Paerewa 2.4
Te ingoa o te paerewa paetae	Te torotoro i ngā anga mātauranga pūtaiao iwi taketake mō tētahi kaupapa o te ao tūroa	Te whakawhitiwhiti i te koha mātauranga pūtaiao iwi taketake ki ngā whakaaro anamata o te ao tūroa	Te tūhura i te whanaketanga o te mātauranga iwi taketake e pā ana ki te ao tūroa, o onamata	Te torotoro i te mātauranga iwi taketake e pā ana ki ngā atua ki tētahi kaupapa taiao
Te huarahi aromatawai	Ā-roto	Ā-roto	Ā-waho	Ā-waho
Whiwhinga	6	6	4	4

Taumata 8

Taumata 8	Paerewa 3.1	Paerewa 3.2	Paerewa 3.3	Paerewa 3.4
Te ingoa o te Paerewa Paetae	Te whakataurite te whakatauario i ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao tūroa	Te whakawhitiwhiti i tētahi urupare o ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao tūroa mō anamata e pā ana ki te whakamahana haere o te ao	Te whakataurite i te whanaketanga haere nei te wā o te mātauranga o te ao tūroa ki ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao tūroa	Te tātari i ngā tirohanga o te ao e kaha kite ana i ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao tūroa
Te huarahi aromatawai	Ā-roto	Ā-roto	Ā-waho	Ā-waho
Whiwhinga	6	6	4	6

Te Wetewete i ngā Paerewa

<p>Taumata 6</p> <p>I tēnei taumata o te marautanga, ka whakaatu māramatanga, ka waihanga, ka whakawhanake, ka whakawhitiwhiti te ākongā i ngā ariā me ngā kaupapa mātauranga pūtaiao o te ao tūroa.</p>	<p>Taumata 7</p> <p>I tēnei taumata o te marautanga, ka whakaatu māramatanga, ka torotoro te ākongā i ngā anga mātauranga pūtaiao iwi taketake. Ka whakataurite, ka whakatauario i ngā kaupapa mātauranga pūtaiao iwi taketake, ā, ka whakawhitiwhiti i te koha ki ngā whakaaro anamata mō te ao tūroa.</p>	<p>Taumata 8</p> <p>I tēnei taumata o te marautanga, ka arotake, ka whakataurite, ka whakatauario, ka tātari arohaehae te ākongā i ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao. Ka whakawhitiwhiti hoki i tētahi urupare rautaki mō anamata.</p>
<p>1.1 Te torotoro i te mātauranga pūtaiao e hāngai ana ki te ao tūroa</p> <p>Ka torotoro te ākongā i tētahi kaupapa o te ao tūroa ka rangahautia ngā mātauranga māori o roto.</p>	<p>2.1 Te torotoro i ngā anga mātauranga pūtaiao iwi taketake mō tētahi kaupapa e pā ana ki te ao tūroa</p>	<p>3.1 Te whakataurite, te whakatauario i ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao tūroa</p>

<p>1.2 Te whakahāngai i te mātauranga pūtaiao ki tētahi kaupapa taiao e ora ai a Papatūānuku rāua ko Ranginui mō anamata</p> <p>Ka torotoro i te mātauranga pūtaiao o onamata, hei oranga mō inamata me anamata.</p>	<p>2.2 Te whakawhitiwhiti i te koha mātauranga pūtaiao iwi taketake ki ngā whakaaro anamata mō te ao tūroa</p>	<p>3.2 Te whakawhitiwhiti i tētahi urupare o ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao tūroa mō anamata e pā ana ki te whakamahana haere o te ao</p>
<p>1.3 Te tūhura i ngā kōrero tuku iho me te mana o tētahi kaupapa taiao ā-iwi</p> <p>Ka torotoro i ngā kōrero tuku iho e pā ana ki tētahi kaupapa taiao ā-iwi, ā, ka torotoro i ngā huarahi e hāpai ai te kaupapa taiao i te mana o te iwi.</p>	<p>2.3 Te tūhura i te whanaketanga o te mātauranga iwi taketake e pā ana ki te ao tūroa, o onamata</p>	<p>3.3 Te whakataurite i te whanaketanga haere nei te wā o te mātauranga o te ao tūroa ki ngā pūnaha mātauranga huhua noa o te ao tūroa</p>
<p>1.4 Te whakahāngai i te mātauranga e pā ana ki ngā atua ki tētahi kaupapa taiao</p> <p>Ka torotoro i te mātauranga e pā ana ki ngā atua me ō rātou hononga ki te taiao.</p>	<p>2.4 Te torotoro i te mātauranga iwi taketake e pā ana ki ngā atua ki tētahi kaupapa taiao</p>	<p>3.4 Te tātari i ngā tirohanga o te ao e kaha kite ana i ngā pūnaha mātauranga huhua noa o tētahi kaupapa i te ao tūroa</p>